Mossakowski, Wiesław

Jurydyczno-sakralne funkcje kolumny w starożytnym Rzymie

Acta Universitatis Nicolai Copernici. Historia 31 (330), 141-150

1999

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MUZEUM HISTORII POLSKI

ACTA UNIVERSITATIS NICOLAI COPERNICI
HISTORIA XXXI – NAUKI HUMANISTYCZNO-SPOŁECZNE – ZESZYT 330 – TORUŃ 1999

Katedra Prawa Rzymskiego

Wiesław Mossakowski

JURYDYCZNO–SAKRALNE FUNKCJE KOLUMNY W STAROŻYTNYM RZYMIE

W starożytności w krajach rejonu Morza Śródziemnego chyba powszechnie uznawano świętość (*hierofania*) świątyń (*templa*). Przekonanie o świętości świątyni doprowadziło do uznawania azylu[1] uzyskiwanego w świątyni. Azyl był zjawiskiem akceptowanym zarówno w sferze kulturowej (ze względu na pierwiastek sakralny), jak i w sferze prawnej, zwłaszcza prawnokarnej (z powodu uznawania *ius asyli* jako uprawnienia podmiotowego). Przedmiotem mego szczególnego zainteresowania jest azyl uregulowany konstytucjami cesarskimi z lat 386–466[2], którego postać jest w równej mierze wytworem archaicznego przekonania o *sacrum* określonego miejsca, jak i chrystianizacji kultury rzymskiej. Azyl w tym okresie nie był jednolitą instytucją, gdyż funkcjonował w formach *ad statuas confugere* oraz *ad ecclesias confugere*. Wydało mi się interesujące wydobyć, skądinąd marginalny, aspekt rzeczywistego znaczenia kolumn[3] przedstawiających cesarzy[4]. Istnienie tych kolumn łączy się głównie z kultem religijnym cesarzy rzymskich[5], ale nadto kojarzy się z tematyką polityczną. Zasadniczo kult cesarzy rzymskich[6] był uprawiany w świątyniach poświęconych bóstwom cesarzy (ich geniuszy),

[1] E. Herman, s.v. Asile dans l' Eglise orientales, w: *Dictionnaire de droit canonique*, Paris 1935, vol. 1, szp. 1088 i n.; H. Kulbat, *Azyl kościelny. Studium prawno–historyczne*, Łomża 1938, s. 9–31; U. E. Paoli, s.v. Asilo, Diritto greco e romano, w: *Novissimo Digesto Italiano*, Torino 1957–1958, t. 1 (1.2), szp. 1035–1036; L. Wenger, Asylrecht, w: *Reallexikon für Antike und Christentum*, hrsg. v. Th. Klausner, Stuttgart 1950, I, s. 840 i n.; Th. Mommsen, *Römisches Strafrecht*, Leipzig 1899, s. 458–462; W. Rein, *Das Kriminalrecht der Römer von Romulus bis auf Justinian*, Leipzig 1844, neudruck: Aalen 1962, s. 555 i 896; H. J. Wolff, s.v. Asylrecht, w: *Lexikon der Alten Welt*, Zürich–Stuttgart 1965, s. 366.

[2] Heumann–Seckel, s.v. Columna, w: *Handlexikon zu den Quellen des römischen Rechts*, Jena 1914, s. 78.

[3] Ihm, s.v. Columna, *RE*, 4, 1901, szp. 603; *Nowa encyklopedia powszechna PWN*, Warszawa 1995, t. 3, s. 419.

[4] W. Maisel, *Archeologia prawna Europy*, Warszawa–Poznań 1989, s. 38.

[5] M. Jaczynowska, *Religie świata rzymskiego*, Warszawa 1987, s. 125.

[6] Flavius Iosephus, *Bell. Iud.*, I, 21, 7. Por. A. Krawczuk, *Herod król Judei*, Warszawa 1965, s. 180–182.

głównie na wschodzie cesarstwa[7], ale także był znany w samym Mieście (*Urbs Roma*)[8]. Poza tym wznoszono również kolumny (tzw. „wolno stojące") ku czci panującego cesarza. Z tych faktów łatwo wyprowadzić twierdzenie, że kolumny albo symbolizowały władzę cesarza, albo obrazowały ideę cesarstwa, nie ograniczając swej funkcji do roli religijnej, bądź politycznej.

W poniżej podanych źródłach prawa rzymskiego, obejmujących regulację tzw. azylu cesarskiego (*ad statuas confugere*) pojawiają się terminy: *simulacra*[9] oraz *imagines*[10] na określenie kolumn. W okresie przełomu IV na V w.n.e. kolumny niewątpliwie służyły celom politycznym cesarzy.

D., 47, 10, 38, SCAEVOLA *libro quarto regularum*:

Senatus consulto cavetur, ne quis imaginem imperatoris in invidiam alterius portaret: et qui contra fecerit, in vincula publica mittetur.

D., 48, 19, 28, 7 CALLISTRATUS *libro sexto de cognitionibus*:

Ad statuas confugere vel imagines principum in iniuriam alterius prohibitum est; Cum enim leges omnibus hominibus aequaliter securitatem tribuant, merito visum est in iniuriam potius alterius quam sui defensionis gratia ad statuas vel imagines principum confugere: nisi si quis ex vinculis vel custodia detentus a potentioribus ad huiusmodi praesidium confugerit: his enim venia tribuenda est. Ne autem ad statuas vel imagines quis confugiat, senatus censuit: eumque, qui imaginem Caesaris in invidiam alterius praetulisset, in vincula publica coerceri divus Pius rescripsit.

D., 1, 12, 1, 1 ULPIANUS *libro singulari de officio praefecti urbi*:

Servos qui ad statuas confugerint, vel sua pecunia emptos ut manumittantur, de dominis querentes audiet.

Prawnicza analiza przedstawionych fragmentów nie dostarcza jednak odpowiedzi na pytanie o głębsze znaczenie, o samą istotę celu wznoszenia tych kolumn, albowiem w znaczeniu prawnym kolumna apologizująca cesarza była miejscem udzielenia azylu. Konstytucja cesarza Teodozjusza I z dnia 6 lipca 386 r. (w wersji ujętej w Kodeksie teodozjańskim z 438 r.)[11] przewidywała, że uciekinier (*confuga*) do azylu powinien, celem uzyskania prawa azylu, przebywać dziesięć dni w miejscu azylu, tj. „przy kolumnie", „obok kolumny"[12]. Z tego rygoru zrezygnował cesarz Justynian (wersja tej samej konstytucji zamieszczona w Kodeksie justyniańskim z 534 r.)[13].

---

[7] *CIL*, V, 18.

[8] Cassius Dio, LI, 20, 8; Tac., *Annales*, I, 10; Suetonius, *Aug.*, 52.

[9] W. Mossakowski, Z badań nad prawem azylu w starożytności chrześcijańskiej, *Prawo Kanoniczne*, 1996, 1–2, s. 203.

[10] D. 47, 10, 38; D. 48, 19, 28, 7.

[11] C.Th., 9, 44, 1 — zawiera jedynie konstytucję cesarza Teodozjusza, wydaną w dniu 6 lipca 386 r. w Konstantynopolu. Por.: C. Gioffredi, Ad statuas confugere, *SDHI*, 1946, 12, s. 187–191.

[12] *...ante diem decimum neque auferri ab aliquo neque discedere sponte perpetimur...*

[13] C.I., 1, 25, 1.

C.Th., 9, 44, 1:

Imppp. Valentinianus, Theodosius et Arcadius

AAA. Cynegio Praefecto Praetorio

Eos, qui ad statuas vel evitandi metus vel creandae invidiae causa confugerint, ante diem decimum neque auferri ab aliquo neque discedere sponte perpetimur; ita tamen ut, si certas habuerint causas, quibus confugere ad imperatoria simulacra debuerint, iure ac legibus vindicentur; sin vero proditi fuerint, artibus suis invidiam inimicis creare voluisse, ultrix in eos sententia proferatur.

C.I., 1, 25, 1:

Imppp. Valentinianus, Theodosius et Arcadius

AAA. Cynegio Praefecto Praetorio

Qui ad statuas vel vitandi metus vel creandae invidiae causa confugerint, si certas habuerint causas, quibus confugere ad imperatoria simulacra debuerint, iure ac legibus vindicentur; sin vero probati fuerint, artibus suis invidiam inimicis creare voluisse, ultrix in eos sententia proferatur.

Dla prawnika–romanisty znaczenie kolumny z wizerunkiem cesarza jest istotne ze względu na owo „miejsce uzyskania azylu", które pełniło podstawową funkcję czynnika konstruującego instytucję azylu cesarskiego. W omawianym przypadku kolumna została wykreowana jako miejsce uzyskania azylu przez azylanta i jednocześnie jako miejsce jego schronienia (tj. pozostawania w azylu). We wspomnianej konstytucji osoba azylanta nie była wyeksponowana, a właściwie nie została typologicznie określona, zatem każdy człowiek mógł się ubiegać o azyl[14], nawet niewolnik[15].

Geneza tego azylu sięga azylu świątynnego dawnych świątyń przedchrześcijańskich[16], jednakże azyl cesarski został wprowadzony jako opozycyjny do azylu świątynnego.

Źródłem dawnego azylu świątynnego było przeświadczenie magiczno–religijne o *pax deorum*[17] i wynikającej stąd konieczności zachowania niena-

[14] Ustawodawstwo cesarskie w zakresie azylu kościelnego (p. niżej) wprowadzało początkowo ograniczenia personalne drogą szczegółowego unormowania prawa azylu dla poszczególnych grup ludności: regulacje obejmujące Żydów (*Iudaei*) w konstytucji cesarza Teodozjusza I wydanej 17 czerwca 397 r. (C.Th., 9, 45, 1 = C.I., 1, 12, 1), niektóre grupy osób prowadzących publiczną albo prywatną rachunkowość (*publicis privatisve rationibus involutus*...) w konstytucji cesarza Arkadiusza z 27 lipca 398 r. (C.Th., 9, 45, 3 = C.I., 1, 3, 12). Istotna była również konstytucja cesarza Honoriusza z 1 kwietnia 409 r. w pełni rozciągająca prawo azylu kościelnego na wszystkich, co zostało ostatecznie zaniechane przez cesarza Justyniana — por.: C.I., 1, 12 i 1, 3, 12.

[15] Ogólne unormowanie azylu kościelnego dla niewolników (*servi*) zawarła konstytucja Teodozjusza II z 28 marca 432 r., a po części również wymieniona w przyp. 14 konstytucja z 398 r. cesarza Arkadiusza (C.Th., 9, 45, 3 = C.I., 1, 3, 12).

[16] J. Śrutwa, Praktyka azylu kościelnego w ujęciu św. Agustyna, w: *Chrześcijanie a życie publiczne w Cesarstwie Rzymskim III–IV w.*, pod red. bp. J. Śrutwy, Lublin 1988, s. 199. Por. także hipotezę na temat genezy azylu świątynnego: W. Mossakowski, The Problems of the Temple Asylum Genesis in the Ancient Rome, *Pomoerium*, 2, Bochum 1996, s. 11–12.

[17] V. Giuffre, *La Repressione criminale nell esperienza romana, Profili*, Napoli 1993, s. 26; K. Latte, *Römische Religionsgeschichte*, München 1960, s. 40–41.

ruszalności sakralizowanej przestrzeni. Natomiast źródłem azylu udzielanego przez świątynie uprawiające kult cesarzy była (w późnym cesarstwie) władza imperatora. O istnieniu tego typu azylu świadczą wyżej przytoczone świadectwa znakomitych prawników rzymskich z czasów cesarstwa. Później cesarz Teodozjusz I dojrzałą postać tego rodzaju azylu formalnie nazwał *confugium ad statuas* (tytuły: *De his, qui ad statuas confugiunt* w Kodeksie teodozjańskim[18] i w Kodeksie justyniańskim[19]), co, jak przypuszczam, stanowiło świadomy zabieg cesarskiego prawodawcy wyrugowania dawnej instytucji prawnej — azylu udzielanego przez świątynie poświęcone deifikowanym cesarzom — na rzecz nowej świeckiej instytucji azylu cesarskiego. Nawet nazwa *asylum*[20] nie została przejęta z tradycji dawnego prawa, gdyż azylowi nadano odrębną nazwę *confugium*[21] (ucieczki, w domyśle: do schronienia). Co interesujące, cesarz Teodozjusz nazwę *confugium* przyjął również dla instytucji azylu udzielanego przez kościoły chrześcijańskie (*confugium ad ecclesias*)[22].

Kolumny spełniały zwykłą funkcję budowlaną[23]. Jednak aspekt konstrukcyjno–architektoniczny[24] nie jest przedmiotem moich rozważań lecz zagadnienia jurydyczne, obserwowane na tle wyobrażeń magiczno–religijnych, bądź społecznych.

Uzupełniająco należałoby wspomnieć jeszcze o innym znaczeniu prawnym kolumny: Mianowicie w starożytności było znane określenie *columna Maenia*[25]. Owa kolumna znajdowała się w pobliżu *comitium* w Rzymie:

Sch. Cic. Bob., 137, 27:

In vicinia fori et iuxta comitium posita.

W gąszczu domysłów co do istoty funkcji owej kolumny da się jednak uznać za pewne, że *columna Maenia* była miejscem tzw. jurysdykcji wykonywanej przez triumwirów: *tresviri capitales*[26]:

---

[18] C.Th., 9, 44, 1.

[19] C.I., 1, 25, 1.

[20] *Encyklopedia katolicka*, t. 1, Lublin 1973, s.v. Azyl, p. też przyp. 1.

[21] Prawdopodobnie od „uciekiniera": *fugitivus* — A. Berger, s.v. Fuga, s.v. Fugiens, s.v. Fugitivus, w: *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, Philadelphia 1953, s. 479.

[22] Azylowi kościelnemu poświęcono w Kodeksie justyniańskim: 1) w całości tytuł: *De his, qui ad ecclesias confugiunt, vel ibi exclamant* (C.I., 1, 12); 2) jedną konstytucję w tytule: *De episcopis, et clericis, et orphanotrophis, et xenodochis, et brephotrophis, et ptochotrophis, et asceteriis, et monachis, et privilegiis eorum, et castrensi peculio, et de redimendis captivis, et de nuptiis clericorum vetitis seu permissis* (C.I., 1, 3, 12); A. Dębiński, *„Sacrilegium" w prawie rzymskim*, Lublin 1995, s. 190 i n.

[23] *Wielka encyklopedia powszechna PWN*, t. 5, Warszawa 1965, s.v. Kolumna, s. 729: „Kolumna — pionowa podpora architektoniczna o przekroju kolistym, pełniąca również funkcje dekoracyjne [...]. Kolumny znalazły zastosowanie jako pomniki". Por. przyp. 3.

[24] Vitruvius, III, 3.

[25] Kroll, s.v. Maenia columna, *RE*, 1928, 27 (XIV, 1), col. 244–245.

[26] K. Koranyi, *Powszechna historia państwa i prawa. Starożytność*, t. 1, Warszawa 1967,

Pseudo–Asconius, *Ad Cic. div.*, 50:

Iures et servos nequam, qui apud triumviros capitales ad columnam Maeniam puniri solent.

Wspomniana funkcja *tresviri capitales*[27] była właściwie *quasi*–sądownictwem, opartym na magistraturalnej *coercitio*[28], gdyż w jej wykonywaniu nie uwzględniano czynnika obywatelskiego. Postać owego Meniusza[29], od którego nazwiska wzięła się nazwa kolumny jest równie enigmatyczna, jak rola tej kolumny. Przypuszczam, że kolumna Meniusza pełniła także funkcję miejsca kaźni. Do okuć przytwierdzonych do kolumny można było przywiązać przesłuchiwanego lub skazańca. Taka interpretacja roli wspomnianej kolumny wynika głównie z tego, że jej funkcja „architektoniczna" wydaje się niewystarczająca.

Zatem rozważania na temat roli kolumny — wobec *nefas*[30] i *crimen*[31] w Rzymie — nie idą w kierunku podkreślenia funkcji budowlanej, ale uznania jej przypuszczalnej funkcji sakralno–magicznej[32]. Spełnianie funkcji represyjnej we wczesnorepublikańskim Rzymie polegało na stosowaniu środków represji przy użyciu tradycyjnej symboliki[33], przejętej z wcześniejszej epoki. Funkcje tych treswirów polegały na:

1. Sprawowaniu jurysdykcji w sprawach osób niskiego stanu, pełniących służbę, choć wydaje się prawdopodobne, w świetle cytowanej wypowiedzi Pseudo–Askoniusza, że nie obejmowało ono karcenia niewolników. Powyższą interpretację o osobach podsądnych da się utwierdzić wskazówką z późniejszej epoki:

Schol. Bob., 128, 11:

...columna [...] *Maenia, apud quam debitores a creditoribus proscribebantur.*

---

s. 140; W. Kunkel, Die Funktion des Konsilium in der magistratischen Strafjustiz und Kaisergerich w: *Kleine Schriften*, Weimar 1974, s. 155 i 274.

[27] F. Zoll, *Historia prawodawstwa rzymskiego*, cz. I, Kraków 1902, s. 134 i n.

[28] A. Burdese, *Manuale di diritto pubblico romano*, sec. ed., Torino–Utet rist. 1982, s. 227.

[29] Prawdopodobnie o tym Meniuszu wspomina Pseudo–Asconius, 201, 15 St: *Maenius cum domum suam venderet Catoni et Flacco censoribus, ut ibi basilicaaedificaretur, exceperat ius sibi unius columnae, super quam tectum proiceret ex provolantibus tabulatis, unde ipse et posteri eius spectare munus gladiatorium possent, quod etiam tum in foro dabatur.* Zob.: *Mała encyklopedia kultury antycznej*, Warszawa 1968, s.v. Maenia columna, s.v. Maenii, s. 510 i 510–511.

[30] M. Bartosek, *Encyclopedie rimskeho prava*, Praha 1981, s.v. nefas, s. 233.

[31] Heumann–Seckel, s.v. Crimen, w: *Handlexikon*, s. 112; *Prawo rzymskie. Słownik encyklopedyczny*, pod red. W. Wołodkiewicza, Warszawa 1986, s.v. Crimen, s. 43.

[32] O magicznym znaczeniu „kolumny niebiańskiej": M. Eliade, *Szamanizm i archaiczne techniki ekstazy*, Warszawa 1994, s. 265. Natomiast o elementach magicznych w architekturze: R. Otto, *Świętość. Elementy racjonalne i irracjonalne w pojęciu bóstwa*, Wrocław 1993, s. 93. Por.: M. Eliade, *Joga. Nieśmiertelność i wolność*, Warszawa 1997, s. 409, nota do VI. 7.

[33] W. Kopaliński, *Słownik symboli*, Warszawa 1990, s.v. Kolumna (Filar, Słup), s. 151–153.

Scholia[34] dostarczają także informację na temat trybu rozpatrywania tych spraw przed organem treswirów: *proscribebantur*. Jakkolwiek termin *proscriptio*[35] może się wydać nieadekwatny do tego rodzaju spraw, to przecież relacja z czasów cesarstwa o kolumnach mogła być jedynie próbą rekonstrukcji historycznej, w której terminologia ówczesnej epoki tylko „nawiązywała" do pojęć dawnego prawa. Według T. Mommsena[36] jurysdykcja treswirów rozciągała się także na „złodziei", co jednak wydaje się określeniem nieprecyzyjnym, gdyż dyscyplinowanie przestępców z niższych warstw społeczeństwa rzymskiego mogło obejmować wiele zarzutów, nie tylko kradzieży. Przeciwnie, kradzież[37] była w zasadzie deliktem cywilnym (*delictum vel maleficium*)[38], zatem, być może, jurysdykcja treswirów miała na celu ukrócenie niesubordynacji społecznej co do czynów godzących w porządek publiczny, a mało prawdopodobne, aby była rozstrzyganiem, choćby drobnych, spraw prywatnoprawnych.

2. Nadzorze nad wykonywaniem (przynajmniej niektórych) wyroków karnych. Na tę kompetencję wskazuje następujące źródło:

Plinius, VII, 212:

...accensus consultum: a columna Maenia ad carcerem inclinato sidere supremam pronuntiavit.

Zatem, w tym rozumieniu można uznać, że kolumna Meniusza była miejscem kaźni, przynajmniej dla niektórych zbrodniarzy i wichrzycieli porządku. Funkcję treswirów należy jednak starannie odróżnić od honorowo–kultowych funkcji liktorów[39], jak i od czynności bezpośredniego wykonawcy kary, tj. kata (*carnifex*)[40].

Powyższe stwierdzenia w zasadzie zamykają interpretację prawniczą fenomenu *columna Maenia*, prowadzoną metodą historycznoprawną. Jednak problem kolumny meniuszowej, jak i innych wolno stojących kolumn, domaga się rozszerzenia kąta badań z powodu niedosytu przedstawionej wykładni.

Zabieg rozszerzenia interpretacji wymaga zastosowania innej metody naukowej. W badaniach etnograficznych, antropologicznych i religioznawczych

---

[34] Na temat *Scholia Bobiensia* bliżej: T. Dydyński, *Historia źródeł prawa rzymskiego*, Warszawa 1904, s. 410, przyp. 1.

[35] J. L. Strachan–Davidson, *Problems of the Roman Criminal Law*, Oxford 1912, vol. 2, s. 31 i n.

[36] Th. Mommsen, *Römisches Strafrecht*, II, s. 596.

[37] G. F. Falchi, *Diritto penale romano, (I Singoli reati)*, Padova 1932, s. 13 i n. Por.: J. M. Kelly, *Roman Littigation*, Oxford 1966, s. 140 i n.

[38] W. Bojarski, *Prawo rzymskie*, Toruń 1994, s. 199.

[39] *Słownik kultury antycznej. Grecja — Rzym*, pod red. L. Winniczuk, wyd. V, Warszawa 1988, s.v. liktorzy, s. 264.

[40] F. Terlikowski, *Życie publiczne, prywatne i umysłowe starożytnych Rzymian*, Lwów 1925, s. 46.

nad społeczeństwami archaicznymi i antycznymi dobre wyniki przynosi użycie metody antropologicznej[41], co wzbogaca starożytników o nowe treści, rozszerzając horyzont badań do legendarnej *Ultima Thule*.

Kolumny (*columnae*), podobnie jak świątynia (*templum*)[42], cmentarz (*necropolis*, niekiedy: *sepulcrum*)[43], święty gaj, mury i bramy miejskie, miały w wielu kulturach świata śródziemnomorskiego znaczenie „przestrzeni sakralizowanej, uświęconej"[44]. Sakralizacja elementu topograficznego o charakterze naturalnym (np. u Rzymian: *Mons sacer*[45], gaj Romulusa)[46], jak i uświęcenie produktu działalności fizycznej człowieka (*templum*, *columna*) zazwyczaj wynikało z niekwestionowanego w danej społeczności przekonania o nadnaturalnym charakterze takiego miejsca. *Sacrum* owego miejsca było wzbogacone, a zarazem tłumaczone mitem[47]. Mit o tym miejscu stanowił legendarne uzasadnienie świętości, odwołując się do podania *illo tempore*. Zarazem *sacrum*[48], co jest typowe dla takiego modelu kultury, funkcjonuje głównie w postaci symbolu, znaku, stanowiącego skrót tezy lub prawidła. Symbol pozwalał na łatwe przekazywanie kolejnym pokoleniom złożonej problematyki *sacrum*, mimo powolnego zacierania historyczności pierwocin.

W ten sposób idea *sacrum* może funkcjonować przez całe epoki, może być przenoszona do innych, nawet odmiennych kultur, wyrażając tę samą prawdę, np. kosmogoniczną[49], tetyczną[50]. Ponadto miejsce mające atrybut hierofanii mogło spełniać określone funkcje kultowe, a niekiedy jednocześnie funkcje użytkowe, co wynikało z tego, że archaiczne kultury charakteryzowała unitarność, mimo wieloaspektowości komponentów. Kolumny

---

[41] Na temat zastosowania tej metody ostatnio w moim referacie: „Zastosowanie badań antropologicznych w romanistyce", wygłoszonym podczas Tatrzańskiego Spotkania Romanistów (21–27 V 1995 r.) i w Kirach koło Zakopanego: *Czasopismo Historyczno–Prawne*, XLVII, 1995 (Poznań 1996), 1–2, s. 315.

[42] *Lexikon der Antike*, Leipzig 1971, s.v. Tempel, s. 543.

[43] G. Ben, s.v. Necropoli, w: *Enciclopedia Italiana*, Roma MCMXXXIV–XIII, t. 24, s. 487–492; *Wörterbuch der Antike mit Berücksichtigung ihres Fortwirkens*, 2 Aufl., Leipzig 1933, s.v. Necropole, s. 511.

[44] Na temat konsekracji przestrzeni: G. van der Leeuw, *Phenomenologie der Religion*, Tübingen 1933, s. 369 i n.

[45] Livius, 3, 55; Dionysius Hal., 6, 89, 3–4, 7, 17, 5.

[46] Verg., *Aen.*, 8, 335–345.

[47] F. de Coulanges, *La cité antique*, Paris 1905, s. 21–31, co wynika głównie z idei „przestrzeni sakralizowanej", „świętości" jakiegoś miejsca — por. znaczenie obelisku: R. Otto, *Świętość*, s. 93.

[48] M. Eliade, W poszukiwaniu „początków" religii, *Znak*, 1966, 145–146, s. 912–913. Jednocześnie „święte" mogło oznaczać „skalane": Servius, *Ad Aen.*, 3, 75: *auri sacra fames*. Por.: Wesener, s.v. Sacer, *RE*, 1A, 2, 1920, col. 1626.

[49] Por.: M. Eliade, *Joga*, s. 239 i 409.

[50] Statuy funkcjonują na zasadzie niepodważalnego imperatywu: M. S. Popławski, *Bellum Romanum. Sakralność wojny i prawa rzymskiego*, Lublin 1923, s. 36.

w kulturach ludów Morza Śródziemnego były wyrazem idei podwalin, bazy, podstawy, a także konstrukcji. Oczywiście, owa symbolika brała się z funkcji budowlanych i dekoracyjnych kolumn. Jednak kolumny, do których uciekali azylanci (*ad statuas*), jak również kolumny o przeznaczeniu jurysdykcyjnym, jak *columna Maenia*, były wolno stojące, niemożliwe do zastosowania w konstrukcji budowlanej. W tym przypadku antropologia religii dostarcza jeszcze innego wytłumaczenia: mianowicie wskazuje na funkcję ofiarniczą wolno stojącej kolumny. Albowiem kolumna (także: statua, słup, pal) była symbolicznie związana z magią uraniczną[51], tj. magią posługującą się wyobrażeniami i technikami bazującymi na hierofanii nieba. Ofiary składane na szczytach kolumn — a były to prawdopodobnie niewysokie słupki płasko zakończone — stanowiły urzeczywistnienie kultu uranicznego. Według teorii M. Eliadego[52] było to tzw. kosmiczne wyobrażenie słupa podtrzymującego niebo. Można również twierdzić, że kolumna była łącznikiem między ziemią a niebem. Walor tego rodzaju teorii można dostrzec jedynie w ramach antropologii kultury (zwłaszcza religii). Niestety, brakuje jednak przykładów na taki rodzaj funkcjonowania kolumn[53] w starożytnym Rzymie[54]. Jednak, z drugiej strony, niezaprzeczalny pozostaje charakter uraniczny (przynajmniej niektórych podstawowych wątków) religii starorzymskiej, np. triada bóstw, typowa dla ludów indoeuropejskich[55]: Jowisz, Mars, Kwirynus[56]. Powiązanie elementów uranicznych w religii z funkcją kultową kolumn w Rzymie, a nadto ze znanym zjawiskiem religijnym ofiar na słupach, jest jednak dość kruche. Tę hipotezę wzmacniają jedynie argumenty pośrednie, przy jednoczesnym stwierdzeniu braku przeciwnych zjawisk.

Gdyby kolumny w Rzymie spełniały jedynie funkcje budowlane (podtrzymywanie stropu) i gdyby w kulturze śródziemnomorskiej nie występowały kolumny wolno stojące, w dodatku związane z funkcjami jurysdykcyjnymi, to powyższe argumenty byłyby niewątpliwie nietrafne. Jednak powtarzające się, wprawdzie enigmatyczne, świadectwa symbolicznej funkcji kolumn w społeczeństwie rzymskim wskazują na to, iż owych kolumn nie da się przedstawić jedynie w wąskim aspekcie konstrukcyjno–budowlanym lub

---

[51] Azyl „kolumnowy" był również związany ze statuą, jaką wzniósł król Assyrophernes w Egipcie oraz Ninus, legendarny król Niniwy: R. Dann, Ueber den Ursprung des Asylrecht und dessen Schicksale und Ueberreste in Europa, *Zeitschrift für deutsches Recht und deutsche Rechtswissenschaft*, 3, 1840, s. 327.

[52] M. Eliade, *Historia wierzeń i idei religijnych*, Warszawa 1994, t. 2, s. 97 i 326, przyp. 187.

[53] Idem, *Szamanizm*, s. 265.

[54] Zestawienie informacji o sakralnym znaczeniu kolumn (słupów) u różnych ludów nie jest jednak dowodem na istnienie takiego zjawiska wśród Rzymian, lecz jedynie wspiera hipotezy o sakralno–magicznej funkcji rzymskich kolumn.

[55] Literaturę antropologiczną o indoeuropejskim dziedzictwie Rzymian analizuje M. Eliade, *Historia wierzeń*, t. 2, s. 292, przyp.162.

[56] Była to tzw. „Triada kapitolińska": ibidem, s. 86.

dekoracyjnym, tym bardziej, że wyobrażenia sakralne były fundamentem znacznie skomplikowanej formacji religijnej, analogicznie jak w innych, pozornie — daleko odmiennych, kulturach. Zatem kolumna Meniusza, spełniając funkcje użytkowo–sądowe, była także symbolem ekspiacji zbrodniarza, który naruszył prawo, porządek społeczny lub ład moralny w dawnym Rzymie. *Columna Maenia* była, według tego rozumienia, symbolem lub przedstawieniem zbliżonym do symbolu starorzymskiego *fas*. Skłania mnie to do myśli, że kolumna była początkowo symbolem porządku zwanego *fas*[57], a dopiero później stała się również symbolem *ius*[58].

Zapewne wyizolowane teoretycznie wyobrażenie kolumny, a także: słupa, filara, posągu, obelisku, pomnika, statuy i pala stało się symbolem narzędzia ekspiacji za popełniony *nefas*. A zatem kolumna była rodzajem miejsca ofiar kultowych, składanych celem magicznego zatarcia skutków przestępstw (*nefas*, *iniuria*[59], *crimen*[60]). Powiązanie zbrodni z potrzebą ekspiacji jest oczywiste dla historyka prawa, jak i dla antropologa kultury. Jednak w przypadku kolumny (słupa), do którego przymocowano okowami zatrzymanego zbrodniarza, możemy doszukać się innej funkcji niż tylko gloryfikacja walorów nadprzyrodzonych, bądź ekspiacji i kary. Kara (*poena*) o charakterze kryminalnym, a nie kara o proweniencji typowo kompozycyjno–odwetowej[61], mogła wyrastać z tych samych korzeni, co stosowanie kaźni lub ekspiacji „kolumnowej". Zarówno składanie ofiary ekspiacyjnej, jak i biczowanie (*castigatio*[62], *verberatio*[63]) „przy kolumnie" wskazują na powyższe związki. Rzecz jasna, zawężenie funkcji słupa ofiarniczego do wykonywania kaźni w prowadzonym toku rozumowania jest celowe, gdyż pozwala na wykazanie pierwotnej „logiki" związku między uranicznym wyobrażeniem a koniecznością rzeczywistego rozprawienia się ze zbrodniarzem gwałcącym *fas*.

---

[57] J. Ellul, *Histoire des institutions*, Paris 1955, s. 233; R. Monier, *Vocabulaire de droit romain*, Paris 1948, s.v. fas, s. 120; P. Noailles, *Du Droit sacre au Droit civil*, Paris 1949, s. 16 i n.

[58] R. Leonhard, s.v. Ius, *RE*, 1918, 10, 1, col. 1200–1202; A. A. Schiller, *Roman Law. Mechanisms of Development*, Hague–Paris–New York 1978, s. 256 i n.

[59] M. Kuryłowicz, Paul. D. 47, 10, 26 i obyczajowo–prawne zagadnienia rzymskiej iniurii, *Annales UMCS*, XXXI, 17, Lublin 1984, s. 275 i n.

[60] W. Rein, *Das Kriminalrecht*, s. 98–111.

[61] W. Rozwadowski, *Prawo rzymskie. Zarys wykładu wraz z wyborem źródeł*, Poznań 1992, s. 145.

[62] A. Berger, s.v. Castigare (castigatio), w: *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, s. 382; U. Brasiello, *La repressione penale*, Napoli 1937, s. 386. Por. zastosowanie terminu *castigatio* w sprawach naruszenia „świętości" miejsca: W. Mossakowski, Karalność naruszenia azylu Kościoła w epoce cesarstwa rzymskiego, w: *Kara śmierci w starożytnym Rzymie*, pod red. H. Kowalskiego, M. Kuryłowicza, Lublin 1996, s. 101.

[63] Bliżej o *verberatio*: E. Polay, *Iniuria Types in Roman Law*, Budapest 1986, s. 111; W. Wołodkiewicz, M. Zabłocka, *Prawo rzymskie. Instytucje*, Warszawa 1996, s. 261.

Od kiedy jedynie ustawy (*leges*) stały się w Rzymie podstawą represjonowania obywateli za popełnione *crimina*, a zwłaszcza od kiedy ukształtował się system rzymskiego prawa karnego, kolumna (słup), do której przywiązywano skazańca (ewentualnie: przesłuchiwanego człowieka) pełniła funkcję użytkową, podobnie jak kolumna stosowana do celów konstrukcyjno–budowlanych. Późniejsze, „trywialne" w swej prostocie skojarzenia, które dotarły w przekazach historycznych do naszych czasów, pomijają jednak oryginalne znaczenie sakralno–magiczne kolumn jako narzędzi ekspiacji (prawdopodobnie w ramach uranicznych wyobrażeń) za popełnienie *nefas* lub *crimen*.

Założeniem przedstawionych rozważań, prowadzonych na marginesie badań nad azylem w Rzymie, była próba odnalezienia pierwotnego znaczenia funkcji kolumn, stanowiących wyobrażenie cesarza (*simulacra*), a służących ponadto jako miejsce azylu. Znaczenie kolumn w życiu Rzymian, jak i wielu innych narodów starożytnych, było doniosłe, ale i wielorakie. W interesującym mnie zakresie prawnym funkcja kolumn była związana ze sprawowaniem czynności urzędowych. Charakter publicznorepresyjny funkcji kolumny zdaje się ukrywać jej pierwotny pierwiastek magiczny. To właśnie funkcja magiczno–ekspiacyjna, związana z archaicznymi wyobrażeniami, umożliwiała represję, usprawiedliwioną sakralnością. Zmiany, jakie dokonały się w cesarstwie rzymskim w związku z uznaniem chrześcijaństwa za religię cesarską, nie zatarły jednak całkowicie przekonania o szczególnym znaczeniu kolumny w praktyce karania przestępców.

SUR LES FONCTIONS JURIDIQUES ET RELIGIEUSES DE LA COLONNE À ROME

Resumé

Les colonnes (*columnae*) étaient bien connues à Rome antique comme élément architéctonique et décoratif. Par contre les colonnes indépendantes accomplissaient les fonctions liées à la juridiction: 1) *columna Maenia* constituait le lieu où *tresviri capitales* jugaient ou bien le lieu où on appliquait les peines édictées par eux; 2) à l'époque d'Empire les colonnes accomplissaient les fonctions de lieu d'asile (*asylum*), au plutôt de lieu où on reçevait le droit d'asile. En 386, l'empereur Theodose Ier a transformé ce type d'asile en institution appelée par lui *confugium ad statuas* (*C.Th.*, 9, 44, 1 = *C.I.*, 1, 25, 1).

D'après l'auteur, à Rome les colonnes ont été liées à des fonctions sacrificatoires et religieuses (le culte ouranique). Les colonnes servaient ainsi à des buts expiatoires et eu même temps juridiques envers les criminels.